

درآمدی بر علم اطلاع‌رسانی

نورتون، ملانی جی. مبانی علم اطلاع‌رسانی، مترجم:
 جواد بشیری، تهران: نشر کتابدار، ۱۳۸۴. ۲۰۵
 ص. شابک: ۵-۴۳-۷۱۴۳-۹۶۴.

• حمیدرضا رادفر

دانشجوی دکتری علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات

اطلاع‌رسانی را می‌توان در قالب رشته‌های علمی گوناگون در کنار هم و نه به‌طور مجزا تعریف کرد. به هر حال تنها رشته علمی که به‌طور اخص اطلاع‌رسانی را در نام خود دارد و می‌تواند بیشترین ارتباط را با این مقوله داشته باشد، رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی است. بنابراین فعالان این حوزه از دانشجویان گرفته تا کارمندان کتابخانه‌ها و استادان باید بهتر از دیگر اقشار جامعه با مفهوم اطلاعات و اطلاع‌رسانی و کارکردهای آنها از دیدگاه‌های گوناگون آشنا باشند و بتوانند این علم را به‌صورت منطقی و تئوری به دیگران نیز منتقل کنند. وجود آثار ارزشمند در زمینه مبانی نظری اطلاعات و اطلاع‌رسانی می‌تواند برای این گروه از جامعه فرهنگی بسیار مفید باشد. یکی از این آثار کتاب مبانی علم اطلاع‌رسانی می‌باشد که در این مقاله به‌اجمال معرفی خواهد شد.

چنانکه در مقدمه اثر ترجمه ذکر شده است، ملانی جی. نورتون استادیار دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه می. سی. پی است و حوزه فعالیتش در زمینه ایجاد و مدیریت شبکه‌های محلی، مدیریت کتابخانه و آزمایشگاه چندرسانه‌ای است، وی همچنین در حوزه‌های اقتصاد اطلاعات، بازیابی داده و اطلاعات، وسائل فنی ارتباطات و مفاهیم ارتباطات انسانی پژوهش کرده است.

جواد بشیری، مترجم کتاب حاضر، کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی و عضو هیأت علمی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی و رئیس اداره انتشارات و مجامع علمی این مرکز است. وی صاحب آثار و مقالات متعددی در زمینه اطلاعات و خدمات اطلاع‌رسانی و نیازسنجی اطلاعات است. محسن عزیزی، مترجم دیگر این کتاب، نیز عضو هیأت علمی مرکز اطلاعات و مدارک علمی کشاورزی و صاحب مقالات و مترجم کتاب‌هایی در زمینه‌های اطلاعات و مرجع‌شناسی است.

کتاب حاضر در هشت فصل تدوین شده است. در فصل اول، «اطلاعات و علم اطلاع‌رسانی»، درباره آشنایی با اطلاعات به‌منزله یک مفهوم و

رابرت اس. تیلور در سال ۱۹۶۶ در مقاله‌ای، به نقل نخستین تعریف اطلاع‌رسانی ارائه شده در کنفرانس تربیت متخصصان اطلاع‌رسانی در سال‌های ۱۹۶۱-۱۹۶۲ در مؤسسه فناوری جورجیا پرداخته و می‌نویسد: «علمی که درباره ویژگی‌ها و رفتار اطلاعات، نیروهای حاکم بر جریان اطلاعات، و ابزارهای پردازش اطلاعات برای دسترس‌پذیری و کاربردپذیری بهینه به جست‌وجو می‌پردازد. این فرآیند شامل تولید، اشاعه، گردآوری، سازماندهی، ذخیره، بازیابی، تفسیر و کاربرد اطلاعات می‌شود و این رشته از ریاضیات، منطق، زبان‌شناسی، روان‌شناسی، فناوری رایانه، تحقیق عملیاتی، هنرهای ترسیمی (گرافیک)، ارتباطات، کتابداری، مدیریت و برخی از رشته‌های دیگر مشتق می‌شود یا به آنها وابسته است» (پاتو، ص ۱۲).

بر این تعریف چندان اتفاق نظری نیست و تعاریف متعدد دیگری هم که از اطلاعات و اطلاع‌رسانی مطرح شده‌اند، هریک مخالفان و منتقدان متعدد خاص خود را دارند. با این اوصاف و با توجه به تعریف ارائه‌شده،

رشته اطلاع‌رسانی از

ریاضیات، منطق، زبان‌شناسی،

روان‌شناسی، فناوری رایانه،

تحقیق عملیاتی، هنرهای

ترسیمی (گرافیک)، ارتباطات،

کتابداری، مدیریت و برخی از

رشته‌های دیگر مشتق می‌شود یا

به آنها وابسته است.

نوشته کلوس اوتن و آنتونی دی بونز^۱ است که در سال ۱۹۷۰ در نشریه **انجمن اطلاع‌رسانی آمریکا** چاپ شده است. هدف مقاله بیان این امر است که اطلاعات به‌مثابه پدیده‌ای اصلی و کلی مثل ماده و انرژی است و کارهای مختلف صورت گرفته روی اطلاعات بر مبنای همان پدیده‌های اصلی و کلی است و به همین دلیل ابرعلم اطلاعات در حال شکل‌گیری است. در ادامه مقاله درباره نظریه‌های ماهیت اصلی اطلاعات، گسترش علم اطلاعات و مفهوم ابرعلم و عملکردهای آن و ابرعلم اطلاعات و رابطه‌اش با دیگر علوم و نیازهای آموزشی آن بحث شده است.

در **فصل سوم**، با عنوان «ارتباطات» به این نکته اشاره می‌شود که «یکی از اشتباهات رایج در مورد هویت اطلاعات این است که آن را با ارتباطات مترادف بدانیم». در ادامه بر اساس تعاریف اطلاعات و ارتباطات نتیجه‌گیری می‌شود که اطلاعات می‌تواند بخشی از فرآیند ارتباطات و جوهره اصلی فعالیت باشد. بخش دیگری از این فصل با عنوان «اطلاعات، عدم اطمینان و ارتباطات» به بحث افزایش اطلاعات در زمینه کاهش یا افزایش بی‌اطمینان پرداخته شده است. غیرفعال یا فعال بودن ارتباطات و اینکه عرصه اطلاعات برای کاربر ممکن است فعال (هوشیار) یا غیرفعال باشد، یکی دیگر از مباحث این فصل است. کانال‌ها موضوع دیگر این فصل می‌باشد که ضمن ارائه تعریف آن، به انواع کانال‌ها و تاریخچه آن اشاره شده است. در بخش «تجربه انسان، اطلاعات و ارتباطات» خصوصیات و تجربه‌های انسانی به‌عنوان بخشی از نظام فرسخته و دریافت‌کننده در ارتباطات انسانی در نظر گرفته می‌شود. در این بخش با ارائه نظریات اسکرام^۲ در زمینه تجربه انسانی در مسئله ارتباطات، اشاره می‌شود که مشاهدات و تجربه‌های انسانی نقش تعیین‌کننده‌ای در درک مفاهیم و ارتباطات انسانی دارد.

در **فصل چهارم** که به موضوع «بازیابی اطلاعات» اختصاص دارد، این عمل این‌گونه تعریف شده است: فرآیندها و فعالیت‌هایی که امکان به‌دست آوردن اطلاعات از منبعی را فراهم می‌سازند. به‌اعتقاد مؤلف این فرآیند را نباید به بحث انسان - ماشین محدود کرد؛ سازماندهی و بازنمایی، عوامل کلیدی بازیابی اطلاعات هستند، اما تحت تأثیر ملاحظات ارتباط انسانی و نیز داورهای شناختی قرار می‌گیرند. در بخش «سازماندهی به‌منظور دستیابی» در خصوص سازماندهی اینطور بیان شده که هر ساختاری برای افزایش توانایی افراد جهت دستیابی به محتوای آن نیازمند سازماندهی مخصوص خود است و بسته به ماهیت هر ساختاری، از فروشگاه تا کتابخانه، روش سازماندهی و طبقه‌بندی متفاوت است و در ادامه درباره نظام‌های مختلف طبقه‌بندی بحث شده است. در بخش «سازماندهی، جزئیات و بازیابی» به این مهم پرداخته شده که ایجاد طرح‌های سازماندهی و طبقه‌بندی دارای جزئیات بی‌شماری اند و نیاز است که درباره آنها توافق و تعدیل صورت بگیرد. در بخش «طراحی بازیابی» عوامل دخیل در طراحی نظام بازیابی مانند ساختار پایگاه و شکل ذخیره‌سازی، کاربران و ویژگی‌های اطلاعاتی بررسی شده است.

اطلاع‌رسانی به‌منزله یک رشته بحث شده است. در بخش ابتدایی فصل در بررسی تعاریف اولیه و نگرش گذشتگان به اطلاعات به این مهم پرداخته می‌شود که مطالعه اطلاعات و جنبه‌های مختلف آن به دوران قبل از الواح گلین و پایپروس برمی‌گردد. در ادامه مشاهدات، علم اطلاعات، شکلی از فرآیند جمع‌آوری، تبادل و کاربرد اطلاعات قلمداد شده و بیان می‌شود که این علم تنها پس از مشاهده اطلاعات ظهور کرد. از دیگر مواردی که در این فصل مورد بررسی قرار می‌گیرند تعریف اطلاعات و اینکه در گذشت زمان و بسته به کمک از محیط دائماً در حال تغییر و تحول است و اینکه فناوری نوین به طور قابل ملاحظه‌ای تأثیر اطلاعات بر زندگی انسان را افزایش داده است. نویسنده در بخش دیگری از این فصل با عنوان «اصول دیدگاهی در حال تکوین» با طرح این سؤال که اطلاع‌رسانی علم است یا خیر و در قالب چه رشته‌هایی گنجانده می‌شود، به این نتیجه می‌رسد که شاید برخی از این اختلاف‌ها به دلیل ماهیت در حال تکوین این علم باشد که در تداوم رشد و گسترش اطلاعات و منابع اطلاعاتی در طول زمان و بسته به فناوری‌ها، شکل‌گیری انجمن‌ها و به‌تبع آن سازمان‌ها و مؤسسه‌های مثل مؤسسه بین‌المللی کتاب‌شناسی پدیدار شدند. در پایان فصل درباره پیشگامان انجمن‌های اطلاع‌رسانی و کتابداری و تاریخچه شکل‌گیری آنها بحث شده است.

فصل دوم، «دو چشم‌انداز بر اطلاع‌رسانی»، شامل دو مقاله تجدید چاپ شده است. مقاله اول، «علم اطلاع‌رسانی چیست؟» نوشته هارولد بورکو^۳ است که آن را در پاسخ به پرسش‌های مربوط به علت تغییر نام «مؤسسه دکومانتاسیون آمریکا» به «انجمن علوم اطلاع‌رسانی آمریکا» در سال ۱۹۶۸ نوشته است. وی در این مقاله به چیستی اطلاعات و علم اطلاع‌رسانی و اینکه متخصص اطلاع‌رسانی چه کاری انجام می‌دهد، پرداخته و تعریف علم اطلاع‌رسانی را چنین بیان می‌کند، اطلاع‌رسانی رشته‌ای است که درباره ویژگی‌های اطلاعات و رفتار اطلاعات، نیروهای حاکم بر جریان اطلاعات، و شیوه پردازش اطلاعات برای دسترس‌پذیری و قابلیت استفاده بهینه اطلاعات تحقیق می‌کند.

مقاله دوم، «دیدگاهی به سوی ابرعلم اطلاعات: اطلاع‌شناسی»

اطلاع‌رسانی

رشته‌ای است که درباره

ویژگی‌های اطلاعات و رفتار

اطلاعات، نیروهای حاکم بر

جریان اطلاعات، و شیوه پردازش

اطلاعات برای دسترس‌پذیری و

قابلیت استفاده بهینه اطلاعات

تحقیق می‌کند.

در مقدمه فصل پنجم، با عنوان «علم کتاب‌سنجی»، ضمن تعریف مختصر کتاب‌سنجی و مفهوم آن به این نکته اشاره شده که فنون کتاب‌سنجی غیر از کتاب برای دیگر اشکال و ضبط و ثبت اطلاعات نیز قابل کاربرد است. نویسنده در بخش «اندازه‌گیری، توصیف و اطلاعات» اندازه‌گیری را اینگونه تعریف می‌کند: «اندازه‌گیری روشی را برای توصیف یکسانی فراهم می‌سازد» و مشاهده و توصیف را به‌مثابه فرآیندهای پژوهشی می‌داند که در کنار اندازه‌گیری برای اطمینان از درک یک واقعه لازم هستند. بخش «سنجش: اهداف و نمایانگرهای اطلاعات»، به مباحثی چون انتخاب معیار درست سنجش، ارزیابی و سودمندی مجلات بر اساس نیمه عمر استناد یا نیمه عمر استفاده و تحلیل استنادی اختصاص دارد. در بخش «اندازه‌گیری: ایجاد و محتوا» به روش‌های دیگر اندازه‌گیری در زمینه میزان استنادها به یک مقاله یا نویسنده یا میزان دفعات چاپ مقالات یک نفر، و بررسی بسامد تکرار کلمات در مقاله تحلیل محتوا پرداخته شده است، در ادامه درباره قانون برادفورد در کتاب‌سنجی و نیز نیازهای اطلاعاتی و رفتارهای اطلاع‌یابی کاربران و شناسایی منابع اطلاعاتی مورد نیاز بحث شده است.

در مقدمه فصل ششم «اقتصاد اطلاعات» از دیدگاه‌های مختلف بررسی شده است. سپس علم اقتصاد و اقتصاد اطلاعات در چند صفحه معرفی و تشریح شده‌اند. نویسنده در بخش «سهام‌داران» می‌نویسد که در عصر حاضر یا عصر اطلاعات این توانایی وجود دارد که هر کسی یک سهام‌دار اطلاعاتی باشد و این سهام‌داران در قالب‌های مختلف، از سازمان‌های بزرگ تا شرکت‌های کوچک و افراد اقدام به سرمایه‌گذاری مستقیم و غیرمستقیم می‌کنند. بخش «منابع» به بررسی منابع اقتصادی در زمینه اطلاعات و جایگزینی منابع قدیمی و کمیاب با اطلاعات جدید اختصاص دارد. در بخش دیگر این فصل مفهوم عدم اطمینان و تلفیق آن با طیف وسیعی از نظریه‌های اقتصادی تبیین شده است. در ادامه درباره کاربرد مدل‌ها و اطلاعات و مدل‌سازی و کارکرد مدل‌ها در یک بافت اقتصادی اطلاعاتی بحث شده و در پایان خلاصه مدل‌ها آورده شده است.

نویسنده در فصل هفتم، «تفسیرهایی از ارزش»، به مسئله تعیین ارزش اطلاعات از دید اقتصاددانان و متخصصان اطلاع‌رسانی می‌پردازد. در بخش «ارزش در متن» به بررسی مفهوم ارزش و روش اندازه‌گیری آن به‌خصوص در زمینه اطلاعات پرداخته شده است. نویسنده در بخش «نوآوری و جهش اطلاعات» درباره نوسازی اطلاعات در صورت تغییر محل به‌صورت عمد یا ایراد تفاسیر روی آنها بحث کرده و جهش را تغییر اطلاعات و محمل‌های اطلاعاتی به‌علت نارسایی و به‌صورت غیرعمد می‌داند. وی سپس در بخش «سازمان و ارزش» به بررسی عوامل سازمانی در ارزشگذاری اطلاعات می‌پردازد. در بخش دیگر «قابلیت سنجش» و جنبه‌هایی از اطلاعات که قابل اندازه‌گیری‌اند و معیارهای آن بررسی می‌شود. میانگین‌گیری ارزش پیش‌بینی شده و تأثیر تجربیات و دانش‌های قبلی در تهیه اطلاعات برای خریداران آن و «تحلیل هزینه و سودمندی» مطالب پایانی این فصل را تشکیل می‌دهند.

فصل پایانی کتاب، «دسترس‌پذیری دیجیتالی و ارزش اطلاعات در دگرگونی سلسله مراتب قدرت»، با همکاری جون لستر^۱ نوشته شده است. نویسنده در این فصل به مفاهیم ارزش اطلاعات در سازمان‌ها و تأثیرپذیری آن از دسترس‌پذیری دیجیتالی از دو جنبه تأثیر بر سلسله‌مراتب سازمانی و ارزش اطلاعات و تفاوت‌های احتمالی در ارزش اطلاعات به‌علت نوسان‌های سرعت به‌کارگیری فناوری اطلاعات در سازمان و میزان هزینه آن می‌پردازد. در بخش «تأثیر دسترس‌پذیری دیجیتالی بر سلسله‌مراتب سازمانی» درباره ساختار سنتی و سلسله‌مراتبی سازمان‌ها در زمینه دریافت و دستکاری اطلاعات و تغییراتی که فناوری اطلاعات در این سلسله‌مراتب ایجاد کرده است، بحث می‌شود. در قسمت بعد این فصل که به موضوع «نوسان‌های نفوذ فناوری اطلاعات در سازمان» اختصاص دارد، به تفاوت به‌کارگیری فناوری اطلاعات در سازمان‌های مختلف یا بخش‌های یک سازمان پرداخته شده و تأثیر مثبت بهره‌گیری از فناوری اطلاعات در تصمیم‌گیری بهتر متذکر می‌شود. نویسنده در آخرین بخش، «رهیافت‌های گوناگون هزینه‌های فناوری اطلاعات»، با ارائه مثال‌های گوناگون به بررسی این مطلب پرداخته است که سازمان‌ها برای ترسیم بهسازی، یا گسترش خود چه مبالغی را صرف می‌کنند.

در پایان هر فصل کتاب خلاصه مطالب در چند بند آمده است. همچنین فهرست منابع و مراجع هر فصل نیز در پایان هر فصل درج شده است.

پی‌نوشت‌ها:

1. Harold Borko
2. Klavse otten and Antony DeBons
3. Schramm
4. Junelester

ماخذ:

۱. پاتو، میراندالی (۱۳۷۹). مفاهیم بازایی اطلاعات. ترجمه اسدالله آزاد، رحمت‌اله فتاحی. مشهد: دانشگاه فردوسی.

**هر ساختاری برای
افزایش توانایی افراد جهت
دستیابی به محتوای آن نیازمند
سازماندهی مخصوص خود است
و بسته به ماهیت هر ساختاری،
از فروشگاه تا کتابخانه، روش
سازماندهی و طبقه‌بندی
متفاوت است**